

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЧОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

І. В. Фисун, кандидат економічних наук; О. М. Семенова

Підприємництво відіграє особливу роль у національній економіці кожної країни, прискорюючи її рух за рахунок створення інноваційного середовища, оновлення та ефективності. Проблема розвитку малого бізнесу в Україні є особливо актуальною, адже, як свідчить досвід економічно розвинених країн, саме цей бізнес здатен ефективно вирішувати найгостріші економічні та соціальні завдання в країні. Зокрема, мале підприємництво формує конкурентне середовище, бо є антимонопольним за своєю природою, що виявляється в різноманітних аспектах його функціонування. Мале підприємство, оперативно реагуючи на зміни кон'юнктури ринку, надає ринковій економіці необхідної гнучкості. Сприяючи прискоренню реалізації новітніх технічних і комерційних ідей, випуску наукомісткої продукції, малий бізнес, таким чином, виступає провідником НТП. Крім того, мале підприємство робить вагомий внесок у вирішення проблеми зайнятості, створюючи нові робочі місця й поглинаючи надлишкову робочу силу під час циклічних спадів та структурних зрушень економіки. Все це сприяє пом'якшенню соціальної напруги і демократизації ринкових відносин, бо саме мале підприємство є фундаментальною основою формування середнього класу.

Сучасний розвиток підприємництва в Україні гальмується через низку проблем, однією з яких є недосконалість державної економічної політики щодо створення сприятливих умов для функціонування вітчизняного малого бізнесу.

Проблеми становлення та розвитку підприємництва в Україні неодноразово висвітлювали в своїх працях такі вітчизняні науковці та практики, як В. Білоус, Т. Бондарук, З. Варна-

лій, І. Лютий, А. Новак, М. Ромашко, А. Стукало, М. Фастовець та ін.

Однак не всі аспекти цих проблем з'ясовані й належним чином науково обґрунтовані. В першу чергу це стосується питань забезпечення сприятливих умов для здійснення підприємницької діяльності в країні, розширення діяльності вітчизняного підприємництва у галузі виробництва та вдосконалення механізмів, джерел і організації фінансування малих підприємств.

Метою статті є дослідження проблем функціонування підприємництва в Україні, його структури та вироблення пропозицій щодо формування напрямів його державного регулювання з метою посилення виробничої функції підприємництва як засобу створення національного економічного продукту.

Проведені дослідження свідчать, що одним із найперспективніших напрямів створення конкурентного середовища є розвиток малого підприємництва як найдемократичнішого суспільного сектора національної економіки, який забезпечує значну частку обсягу виробленої продукції держави та переважну частку робочих місць. Нагромаджений досвід індустріально розвинених країн світу незаперечно підтверджує, що підприємництво – необхідна умова досягнення економічного зростання та є одним із чинників національної безпеки. За статистикою економічно розвинених країн, у секторі малого і середнього бізнесу створюється 50–70 % ВВП, а зайнято в ньому близько 60 % економічно активного населення. За останнє десятиліття малий і середній бізнес забезпечив створення близько 80 % робочих місць у Західній Європі та США [1].

Всесвітня фінансова криза випробувала на міцність економічні моделі країн світу. З'ясувалось, що економіки тих держав, що

спирались на приватний бізнес, легше перенесли потрясіння. Малі підприємства довели, що вони найбільш гнучкі, креативні, стресостійкі та можуть оперативно переорієнтуватися на нові ніші ринку. Якщо у період кризи у розвинених країнах ішов процес скорочення робочих місць на великих підприємствах, то дрібні фірми їх не тільки зберегли, а й навіть створювали нові [2]. Водночас в Україні кількість малих і середніх підприємств приблизно

в 10 разів менша ніж у економічно розвинених країнах світу, у секторі малого і середнього бізнесу створюється близько 16 % ВВП, а чисельність зайнятих у малому бізнесі – вп'ятеро нижча, ніж у країнах з розвинутою ринковою економікою [3]. Розглянемо динаміку кількості малих підприємств, зайнятих працівників і обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) у цьому секторі економіки України в 2006–2009 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка розвитку малого підприємництва в Україні в 2006–2009 рр.*

Рік	Суб'єкти малого підприємництва – усього				У тому числі				
	Кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення, од.	кількість зайнятих працівників, тис. осіб		обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн	малі підприємства			фізичні особи-підприємці	
		всього	найманих працівників		кількість зайнятих працівників, тис. осіб		обсяг реалізованої продукції, (робіт, послуг), млн грн	кількість зайнятих працівників, тис. осіб	обсяг реалізованої продукції, (робіт, послуг), млн грн
					усього	найманих працівників			
2006	501	5737,8	3631,0	479250,6	2339,0	2208,9	360107,5	3398,8	119143,1
2007	561	6003,7	3684,5	593030,6	2324,7	2223,5	440011,0	3679,0	153019,6
2008	609	6308,0	3745,1	701634,6	2319,0	2206,2	496683,0	3989,0	204951,6
2009	661	6450,9	3665,8	657643,6	2227,4	2106,5	461691,1	4223,5	195952,5

Примітка. * Наведено з урахуванням фермерських господарств та статистичної інформації по фізичних особах-підприємцях, яка розрахована на підставі даних ДПА України.

Аналізуючи дані, наведені в табл. 1, правомірно зробити висновок, що кількість суб'єктів малого підприємництва та кількість зайнятих у цій сфері за досліджуваний період мала тенденцію до зростання. Проте упродовж 2009 р. спостерігалось зменшення обсягів реалізованої продукції (робіт, послуг) як малими підприємствами, так і підприємцями-фізичними особами на 9,18 % проти 2008 р. Водночас у 2009 р. спостерігалось скорочення кількості найманих працівників на малих підприємствах у 2009 р. на 9,8 % проти 2008 р. і збільшення кількості підприємців-фізичних осіб на 5,9 % у цей період. Отже, доцільно зробити припущення, що в кризовій ситуації частина громадян України, втративши роботу на малому підприємстві, намагалася забезпе-

чити своє існування як підприємець – фізична особа.

Проаналізуємо показники розвитку малого бізнесу за видами економічної діяльності в Україні у 2009 р. (табл. 2).

Проведений аналіз даних, представлених у табл. 2 свідчить, що у 2009 р. найбільша кількість працівників малого бізнесу була зайнята у сфері торгівлі, ремонту і обслуговування автотранспортних засобів і побутових виробів як на малих підприємствах (1087,3 тис. чол.), так і підприємців-фізичних осіб (2805,4 тис. чол.). Ця сфера діяльності забезпечила понад 61,5 % від загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) у малому бізнесі в 2009 р. в Україні. Причому малі підприємства, що діяли у сфері торгівлі у цей період, забезпечили

59,2 % від загального обсягу продукції, реалізованої малими підприємствами, а підприємці – фізичні особи – майже 67 % від загального

обсягу продукції (робіт, послуг), реалізованої підприємцями-фізичними особами за цей період в Україні.

Таблиця 2

Показники розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні за видами економічної діяльності за 2009 р.*

Види економічної діяльності	Суб'єкти малого підприємництва – всього			У тому числі				
	кількість зайнятих працівників, тис. осіб		обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг), млн грн	малі підприємства			фізичні особи-підприємці	
	усього	найманих працівників		кількість зайнятих працівників, тис. осіб		обсяг реалізованої продукції, (робіт, послуг), млн грн	кількість зайнятих працівників, тис. осіб	обсяг реалізованої продукції, (робіт, послуг), млн грн
				усього	найманих працівників			
Усього	6450,9	3665,8	657643,6	2227,4	2106,5	461691,1	4223,5	195952,5
Сільське та лісове господарство, мисливство	293,6	197,8	21613,2	221,8	181,4	17485,5	71,8	4127,7
Промисловість	704,0	528,2	61632,7	375,2	366,2	45406,8	328,8	16225,9
Будівництво	362,0	282,9	39145,9	259,9	250,3	34121,0	102,1	5024,9
Торгівля, ремонт і обслуговування автомобілів, побутових виробів	3362,3	1617,0	404534,1	556,9	530,4	273335,2	2805,4	131198,9
Готелі та ресторани	186,6	136,7	6427,1	71,7	69,1	3251,8	114,9	3175,3
Транспорт і зв'язок	451,5	223,8	28544,5	126,8	121,8	17495,8	324,7	11048,7
Фінансова діяльність	39,4	25,2	9175,2	25,6	24,5	8202,7	13,8	972,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг	700,0	464,9	75293,2	459,5	437,2	56686,6	240,5	18606,6
Освіта	22,5	16,2	770,6	15,8	15,2	579,4	6,7	191,2
Охорона здоров'я та соціальна допомога	63,3	43,8	2206,5	34,2	33,0	1336,1	29,1	870,4
Комунальні послуги; культура та спорт	250,3	121,6	7943,7	75,1	72,8	3639,8	175,2	4303,9

Примітка. * Наведено з урахуванням фермерських господарств і статистичної інформації про фізичних осіб-підприємців, що розрахована на підставі даних ДПА України.

Щодо кількості зайнятих у сфері малого бізнесу в Україні у 2009 р., то в таких галузях, як промисловість і операції з нерухомим майном, оренда та інжиніринг працювала майже однакова кількість громадян – 704 тис. осіб та 700 тис. осіб відповідно. При цьому частка промисловості становила 9,4 % в загальному

обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) у вітчизняному малому бізнесі, а частка сфери операцій з нерухомим майном, оренди та інжинірингу – 11,4 % відповідно.

Найнижчими були показники зайнятості та обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) у сфері малого бізнесу в Україні в 2009 р. у

таких галузях, як освіта (22,5 тис. чол., або 0,1 % від загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг), охорона здоров'я і соціальна допомога (63,3 тис. чол., або 0,3 % від загального обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг). У сільському господарстві у сфері малого бізнесу у 2009 р. в Україні працювало 4,5 % від усіх зайнятих у малому бізнесі осіб, а частка обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) становила близько 3,3 % від загального обсягу.

З огляду на вищезазначене можна зробити висновок, що переважна частка малих підприємств і кількість зайнятих у сфері малого бізнесу осіб в Україні зосереджена в оптовій і роздрібній торгівлі. Наразі виробнича сфера, розвиток сільського господарства та сфера послуг є недостатньо розвиненими в галузі вітчизняного підприємництва [4]. Це негативно позначається на українській економіці, адже вітчизняний малий бізнес в недостатній мірі виконує одну з основних економічних функцій – функцію виробництва, яка забезпечує створення матеріального національного економічного продукту.

Тому виникає необхідність визначення основних причин формування сучасної структури українського бізнесу.

В економічній системі України після командно-адміністративної радянської закритої політики торгівля стала першим відкритим середовищем, до якого з'явився доступ як для внутрішнього приватного підприємництва, так і для зовнішніх суб'єктів. «Саме тому і відбулася обвал української економіки, знищення вітчизняного виробника – Україна прийняла досвід розвинених країн не з тієї функції економічної системи – ми відкрилися світові з функції продажу, замість того, щоб спершу застосувати в себе передові світові форми функції виробництва» [5, с. 255]. Це призвело до перенасичення українського ринку іноземними товарами, що сприяло задоволенню потреб споживачів, але стало негативним явищем для вітчизняного виробника. Адже для вітчизняних товарів, що не поступаються іноземним якістю і ціною, конкуренція є нерівносною. Таке становище не є безвихідним і виправити його можна шляхом проведення

відповідного напрямку державної економічної політики з метою концентрації зусиль українського виробничо-торговельного середовища та спрямування його ресурсів у напрямку завоювання вітчизняних ринкових часток на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Досвід економічно розвинених країн світу свідчить, що найефективнішими засобами державної економічної політики щодо стимулювання виробництва, а особливо у сфері малого бізнесу, є послаблення податкового тиску і здешевлення кредитних ресурсів [6, 7].

Поштовхом для розвитку вітчизняного малого бізнесу стала спрощена система оподаткування, після введення якої у 2000 р. кількість підприємців в Україні зросла вдвічі [3, 8]. Звичайно, така система оподаткування, як і будь-яка інша, потребує постійного вдосконалення, виходячи з невинного розвитку економічних процесів у країні. Проте таке вдосконалення повинно створювати сприятливі умови як для підприємців, так і для держави.

Оподаткування, виконуючи фіскальну, стимулюючу і розподільчу функції, повинно бути для платників податків прийнятним за багатьма критеріями. До таких критеріїв доцільно віднести: доцільна кількість видів податків, правильність баз оподаткування, помірність ставок оподаткування, простота і зручність нарахування і сплати податків, об'єктивність і виправданість пільгових податкових режимів, конструктивний, а не каральний стиль роботи податкових органів. Отже, система оподаткування повинна мати суспільно прийнятний характер. Проблемою України є часта зміна урядів, які, намагаючись задовольнити власні лобістські інтереси своїх очільників і соціальні популістські вимоги, витягують засобом податкового механізму майже всі ресурси із суб'єктів економіки, не дозволяючи їм розвиватися, а бюджетні ресурси спрямовують на об'єкти власності своїх лобістських груп, а не на системні програми розвитку вітчизняної економіки, таким чином стримуючи економічний розвиток [5].

Проблеми для розвитку вітчизняного підприємництва закладено в чинній редакції Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р., яким заборонено підприємцям, що

працюють на загальній системі оподаткування, відносити на витрати вартість товарів (робіт, послуг), придбаних у підприємців, які працюють за спрощеною системою оподаткування [9, Ст. 139.12.1]. Це означає, що, фактично зберігаючи спрощену систему оподаткування, підприємців примушують переходити на загальну систему оподаткування з метою збільшення обсягів податкових надходжень до бюджету коштом малого бізнесу. Крім того, уряд України планує запровадити збільшену ставку податку при спрощеній системі оподаткування.

Але відповідно до законів економічного розвитку, збільшення розміру податків призводить до стримування економіки. Так, за оцінками українських експертів, наразі вітчизняні підприємці, що працюють за спрощеною системою оподаткування, забезпечують щорічне надходження до бюджету в сумі близько 5 млрд грн. Якщо збільшити ставку податку, наприклад у 1,5 рази, то надходження до бюджету зменшаться приблизно у 5 разів. Причиною цього може бути кількісне скорочення підприємців, адже за статистикою за період з серпня до листопада 2010 р. кількість приватних підприємців в Україні вже скоротилася на 30 тис. осіб. А за нинішніх умов ведення бізнесу слід очікувати подальше вивільнення підприємців-фізичних осіб [2].

З огляду на те, що найбільша кількість підприємців працює у галузі роздрібної та оптової торгівлі, очевидно, що держава планує скоротити їх частку у цій сфері діяльності. Але досвід економічно розвинених країн свідчить, що, стримуючи розвиток певних галузей економічної діяльності, одночасно необхідно стимулювати розвиток інших. Натомість в країні відсутня реальна система кредитування малого бізнесу із застосуванням державної підтримки, гарантій і здешевлення банківських кредитів [10]. Зараз держава не надає альтернативи підприємцям, які змушені будуть припинити свою діяльність, не створює умови для стимулювання підприємницької діяльності у сфері виробництва.

Таким чином, у результаті проведених досліджень свідчать, що зосередження переважної частки українського підприємництва

у галузі торгівлі та недостатній його розвиток у виробничій сфері свідчить про необхідність оптимізації структури вітчизняного малого бізнесу з метою виконання ним однієї з основних економічних функцій – функції виробництва. З метою динамічного розвитку вітчизняного підприємництва необхідною є стабілізація внутрішньої економічної ситуації в країні, досягнення якої можливе лише засобом відродження власного виробництва товарів і послуг за рахунок створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, основними з яких є вдосконалення податкового законодавства та розвиток кредитних відносин. Зокрема, необхідним є податково-бюджетне сприяння малим підприємствам і підприємцям-фізичним особам та організація реальної дієвої системи кредитування суб'єктів підприємництва на основі державних гарантій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Розвиток малого та середнього підприємництва в Полтавській області : [Електронний ресурс] / Матеріали до єдиного дня інформування населення Полтавщини у грудні 2009 р. – Режим доступу : <http://www.obladmin.poltava.ua>.
2. Білоус В. У новому 2011 році підприємці можуть сподіватися на новий виток боротьби / В. Білоус // Всеукраїнське об'єднання «Свобода». – 2011. – № 81 (4). – 27 січ. – 2 лют.
3. Офіційний сайт Державного управління статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Стукало А. В. Адаптація механізму соціально-економічного розвитку малого бізнесу до умов ринкової економіки / А. В. Стукало // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 2. – С. 37–41.
5. Новак А. Як підняти українську економіку / А. Новак. – К. : Гнозис, 2006. – 304 с.
6. Бондарук Т. Г. Державна політика підтримки малого підприємництва / Т. Г. Бондарук // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 6. – С. 115–122.
7. Варналій З. С. Мале підприємництво : основи теорії і практики : монографія. – 4-те вид., стер. / З. С. Варналій. – К. : Знання, 2008. – 302 с.

8. Лютий І. О. Проблеми та перспективи спрощеної системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні / І. О. Лютий, М. В. Ромашко // *Фінанси України*. – 2007. – № 6. – С. 31–38.
9. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
10. Фастовець М. Проблемні аспекти ризиковості кредитування малого бізнесу в Україні / М. Фастовець // *Вісник Національного банку України*. – 2007. – № 11. – С. 72–77.

УДК 339.142:339.37

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИДІВ ТОВАРООБОРОТУ ПІДПРИЄМСТВ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

І. В. Височин, кандидат економічних наук

Кількісна та якісна характеристики товарної маси, яка переходить зі сфери виробництва у сферу споживання, відповідно до закону товарного обігу, відображається в показниках товарообороту. Відомо, що товарооборот є одним із головних результативних показників господарської діяльності підприємств роздрібною торгівлі і важливим чинником забезпечення сталого економічного зростання країни в цілому. Зважаючи на це, дослідження теоретико-методологічних і практичних засад управління товарооборотом підприємств роздрібною торгівлі не втрачає актуальності.

Для забезпечення глибокого та всебічного пізнання категорії товарообороту підприємств роздрібною торгівлі необхідно обґрунтувати розширену класифікацію його видів залежно від різних ознак, оцінити відмінність/подібність відносин між окремими видами і запропонувати спосіб виміру цих відносин. Класифікація сприятиме вдосконаленню теоретичних підходів і уявлень щодо сутності категорії товарообороту підприємств роздрібною торгівлі, відображатиме її структуру залежно від причинних взаємозв'язків між складовими елементами, що відбивають найістотніші ознаки, та впливу зовнішніх факторів.

Розгляду проблематики управління товарооборотом підприємств роздрібною торгівлі і розробці класифікаційних ознак його видів присвячені праці вітчизняних науковців, які з різним ступенем деталізації висвітлювали проблематику класифікації видів то-

варообороту підприємств торгівлі, а саме: В. В. Апопій, І. О. Бланк, Н. О. Власова, Б. В. Гринів, Л. О. Лігоненко, А. А. Мазаракі, В. С. Марцин, Н. М. Ушакова, Л. В. Фролова, Ю. П. Яковлев та ін. Серед науковців країн СНД ми досліджували напрацювання А. У. Альбекова, Р. П. Валевиц, А. І. Гребнева, Г. А. Давидової, С. М. Лебедевої, О. М. Соломатіна.

Мета статті полягає в обґрунтуванні розширеної класифікації товарообороту підприємств роздрібною торгівлі залежно від різних ознак.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання: проаналізувати праці науковців з торговельного менеджменту на предмет визначення існуючих підходів до класифікації товарообороту підприємств роздрібною торгівлі; доповнити класифікацію товарообороту підприємств роздрібною торгівлі новими класифікаційними ознаками.

Розширена класифікація товарообороту підприємств роздрібною торгівлі, що відображатиме особливості даного показника, на нашу думку, повинна мати такий вигляд.

1. *Залежно від територіальних меж ринку* товарооборот підприємств роздрібною торгівлі можна класифікувати на два види:

1) товарооборот підприємства роздрібною торгівлі на внутрішньому ринку – це обсяги продажу товарів вітчизняного виробництва та імпортованих товарів підприємством роздрібною торгівлі в межах країни;